

Toelichting en aanvulling Financiële architectuur

1. Introductie

Deze notitie is bedoeld als input voor de finale besluitvorming in de AK over de financiële architectuur. De reacties van de wijkkerkenraden en commissies waren – m.u.v. die van de wijkkerkenraad Zuidwest – zijn instemmend, zij het met vragen en opmerkingen. In de onderhavige notitie geven we nadere tekst en uitleg. De bezwaren van de wijkkerkenraad Zuidwest zijn niet geheel weg te nemen, tenzij we het proces opnieuw beginnen en tenzij de AK en de overige wijkkerkenraden terugkomen op hun eerdere instemming. We proberen in deze notitie wel een tegemoetkoming te doen, inclusief een aanpassing in de opzet van het Fonds voor Ontwikkeling en Vernieuwing.

2. Ter herinnering

De AK heeft in eerste lezing (14 november 2022) de voorstellen m.b.t. de financiële architectuur aanvaard als basis voor zijn beleid. Vervolgens kregen de wijkkerkenraden (en anderen) de gelegenheid om hun op- en aanmerkingen te maken. Deze zijn op 6 maart 2023 integraal en in samenvatting aan de AK aangeboden. De aandacht ging toen vooral uit naar de positie van de wijkkerkenraad Zuidwest. Deze wees de voorstellen categorisch af; de andere reacties waren instemmend, zij het wel met kanttekeningen, zorgen en vragen. De AK heeft de finale besluitvorming uitgesteld teneinde het gesprek met de wijkkerkenraad Zuidwest te voeren. Dit vond plaats op 16 mei 2023, in goede sfeer. We hebben toen nadrukkelijk niet gekozen voor het onderhandelen over de financiële architectuur; wel is aangegeven dat er ruimte is om Zuidwest op een aantal punten tegemoet te komen. De gewaardeerde inzet van de AK bij dit gesprek is opgenomen als bijlage bij deze notitie.

Het is goed om hier expliciet vast te stellen dat de Protestantse Kerk Den Haag als geheel niet kan komen tot een sluitende begroting en exploitatie. Ingrijpende bezuinigingen zoals in 2012 (predikantsformatie, kerkgebouwen) zullen een averechts effect hebben (fors dalende inkomsten, teloorgang gemeenschappen) en zijn – gegeven de vermogenssituatie – op korte termijn niet noodzakelijk. Dat neemt niet weg dat we volhardend blijven zoeken welke vorm van kerkplekken (gemeenschappen) passen bij deze tijd die door Tomáš Halík aangeduid is als die van *'De namiddag van het christendom'*. Halík gaf zijn boek veelbetekenend de ondertitel 'Op weg naar een nieuw tijdperk' mee

3. Toelichting n.a.v. de op- en aanmerkingen

We lopen in dit deel van deze notitie de op- en aanmerkingen van de wijkkerkenraden langs rond de thema's *governance*, financiën algemeen, fonds en veerkracht.¹ We streven niet naar een integrale samenvatting van de op- en aanmerkingen, wel naar een respons op de diverse reacties.

Governance

1. De Protestantse Kerk Den Haag onderschrijft het subsidiariteitsbeginsel. Gegeven de verscheidenheid van het mozaïek van kerkplekken (inclusief wijkgemeenten) hebben de kerkplekken een hoge mate van vrijheid en verantwoordelijkheid om invulling te geven aan de respectievelijke kerkplekken en aan hun presentie in Den Haag.
2. Deze vrijheid is wel een vrijheid binnen de kaders van de kerkorde en ordinanties van de Protestantse Kerk in Nederland, de beleidsvisie en de plaatselijke regeling van de Protestantse Kerk Den Haag en de beschikbare financiële middelen.
3. Deze vrijheid brengt ook de verantwoordelijkheid van wijkkerkenraden met zich mee om kritisch te kijken naar zowel de kosten en de baten als naar de bestuurskracht van de eigen wijkgemeente en/of kerkplek (zie ook de veerkrachtscan).
4. Naast de pioniersplekken en de voorziening Kerk in Laak nemen binnen de mozaïek van kerkplekken ook de Kloosterkerk, de Houtrustkerk, de Evangelisch Lutherse Gemeente en de Duinzichtkerk bijzondere posities

¹ Deze indeling ontleen we aan de samenvatting van de reacties die is opgesteld door de beleidssecretaris, zoals gepresenteerd in het moderamen AK van 7 juni 2023. Deze indeling weerspiegelt ook weer de aanbiedingsbrief plus de drie notities die ter consultatie zijn verzonden.

in. Deze zijn vastgelegd in de plaatselijke regeling en/of in overeenkomsten met de respectievelijke rechtspersonen.

5. De huidige wijkgemeenten zijn vertegenwoordigd in het College van Kerkrentmeesters, het College van Diakenen en de Algemene Kerkenraad. Deze drie bestuurlijke organen zijn in principe 'bottom up'. Daar komen ook de praktische ervaringen en ideeën over de presentie van de Protestantse Kerk Den Haag samen, inclusief de rijkdom van de onderlinge verscheidenheid. Deze drie organen staan borg voor de onderlinge samenhang binnen de mozaïek van kerkplekken en voor de gewenste diaconale en missionaire presentie van onze kerk. Maar dit veronderstelt wel een capabele deelname vanuit de wijkgemeenten in de colleges en AK.
6. Punten van aandacht
 - a. Gemeenteopbouw en toerusting kader
 - b. Relatieve gewicht van kerkplekken anders dan wijkgemeenten (bestuur, financiën e.d.)
 - c. Meerjarenbegrotingen
 - d. Positie en rol van het Kerkelijk Bureau

Financiën algemeen

1. De Protestantse Kerk Den Haag kent meerdere vormen van solidariteit, zoals in de verdeling van de predikantsformatie (o.b.v. betalende eenheden), de kosten van groot onderhoud (vast bedrag per gebouw), de dienstverlening door het KB (niet alles o.b.v. reëel gebruik), de (aangepaste) verdeelsleutel voor de verrekening van de gemeenschappelijke kosten, (afnemende) inzet van de algemene reserves om wijkttekorten te dekken) en de inzet van het fonds.
2. Solidariteit in de betekenis van dat kerkplekken met positieve exploitatiesaldi die met negatieve exploitatiesaldi financieel ondersteunen is niet mogelijk, domweg omdat bijna alle kerkplekken zichzelf niet of nauwelijks kunnen bedruipen. Solidariteit is wel mogelijk via de inzet van de algemene reserve en het delen van kader & deskundigheid. Een uitgangspunt voor het beleid is dat we veerkrachtige kerkplekken in de een of andere vorm in stand willen houden, ook als deze financieel in de min zitten.
3. De keuze om een oplopend deel van het exploitatietekort ten laste te brengen van de wijkreserves, brengt onzekerheid met zich mee voor wijkgemeenten met weinig wijkreserves en een minimale predikantsformatie (Lukaskerk). Hier komt de vraag naar solidariteit en presentie in alle scherpste op tafel (zie ook punt 1).
4. Punten van aandacht:
 - a. Sluitende begrotingen wijkgemeenten, buurtgemeente en pioniersplekken is als beleidsdoel vervangen door beheersbare tekorten.
 - b. Meer inzicht in de kosten van het kerkelijk bureau, zowel wat betreft de kostenbeheersing als wat betreft de toerekening aan de kerkplekken (wijkgemeenten)
 - c. Transparante monitoring op financiën door het College van Kerkrentmeesters.
 - d. Bereidheid om in te grijpen bij overschrijding van de gestelde normen m.b.t. houdbare tekorten.
 - e. Positie CCBB bij toezicht op de financiën en bij de beoordeling van solvabiliteitsaanvragen.

Fonds

1. Het nieuwe fonds biedt in zijn huidige opzet ruimte om zowel 'klassieke wijkgemeenten' te ondersteunen in een verandertraject als om nieuwe initiatieven te financieren (aanjager van vernieuwing). Maar perspectief op veerkracht is wel een voorwaarde.
2. Begeleiding bij het indienen van een aanvraag en/of bij een transitie van een kerkplek naar een andere vorm is financieerbaar.
3. Punten van aandacht:
 - a. *Seed money*: eerst kleine bijdrage om later – afhankelijk van de voortgang een grotere commitment af te geven
 - b. Veerkrachtige kerkplekken op het veen
 - c. Jongeren

Veerkracht

1. De scan als middel om het gesprek binnen de wijkgemeenten (kerkplekken) en tussen de wijkgemeenten (kerkplekken) te stimuleren krijgt volop steun. Het accent ligt dan op het verwoorden van de eigen situatie, het daarmee ook informeren van andere wijkgemeenten (kerkplekken) en het leren van elkaar.
2. De scan als bouwsteen voor besluiten over de formatie of over investeringen roept wel wat aarzelingen op. Natuurlijk heeft de scan een bredere scope dan de financiële kengetallen, maar juist die verbreding roept ook de vraag op naar de exacte definitie van de begrippen en van de criteria voor de besluitvorming.
3. Punten van aandacht
 - a. De veerkrachtscan zal al doende verder ontwikkeld en aangepast worden (zie ook de betreffende notitie).
 - b. De scan kan niet op een mechanische manier tot eenduidige uitkomsten leiden; een wijkkerkenraad, de algemene kerkenraad en het college van kerkrentmeester zullen altijd eigenstandige afwegingen dienen te maken.

4. Aanpassingen

Zuidwest

1. Een punt van gesprek is de – in relatie tot de omvang van de wijkgemeente als geheel – beperkte wijkreserve. Daarbij voelt de wijkgemeente zich benadeeld doordat de netto-opbrengsten uit de verkoop van de vele kerkgebouwen gedurende de laatste decennia geheel toegevoegd zijn aan de algemene reserve. Ook is een pastoraatsfonds van Zuidwest (ruim € 800.000) bijna ongemerkt overgegaan naar de algemene reserve.
 - a. Het voorstel is om het ‘verdwenen’ pastoraatsfonds uit de algemene reserve over te dragen naar de wijkreserve. Het voordeel van deze optie is dat ze uniek is voor Zuidwest en dus geen precedent schept.
 - b. Het idee om met terugwerkende kracht een percentage van de netto-opbrengsten uit de verkoop van de Bethelkerk, de Thomaskerk en Ontmoetingskerk over te hevelen van de algemene reserve naar de wijkreserve stuit op het bezwaar van precedentwerking. We kunnen dan naar verwachting claims vanuit de Duinzichtkerk (Vredeskapel), vanuit de CTK (Kruispunt) en de Drieklank (Valkenboskerk) tegemoet zien. Destijds is gehandeld overeenkomstig de spelregels die eerder zijn vastgesteld. Voor de toekomst passen we het beleid aan ten gunste van de wijkreserves.
2. De wijkkerkenraad heeft bij diverse gelegenheden aangegeven dat een grotere financiële participatie van het College van Diakenen en/of Stek in het Buurt- en kerkhuis Shalom de begroting van de wijkgemeente kan ontlasten. Dit signaal is wel gehoord maar nog steeds niet nader verkend. Het initiatief ligt bij de voorzitters van het CvK en de AK.

Fonds

1. De omvang van het fonds is in de architectuur vastgesteld op € 1 miljoen voor 5 jaar; gehoord hebbende de reacties is het voorstel om de tijdsperiode te verlengen naar 10 jaar en om na 5 jaar een *mid term review* te organiseren, waarbij zowel de toegevoegde waarde van het fond als de financiële situatie van ons kerk in ogenschouw worden genomen.
2. Ten opzichte van het instellingsbesluit krijgt AK een grotere rol, zowel in de besluitvorming m.b.t. aanvragen als m.b.t. het initiëren van projecten. De te benoemen commissie krijgt een adviserende rol. Een meer proactieve AK die gedragen door zijn leden en vanuit de eigen beleidsvisie besluit waar en hoe het fonds ingezet wordt, leidt tot een meer strategische inzet.
3. Het instellingsbesluit zal na de besluitvorming door de AK aangepast worden, zowel wat betreft de rol van de commissie als wat betreft de binding aan de beleidsvisie van de Protestantse Kerk Den Haag.

David Renkema, 28 september 2023

Bijlage: Financiële architectuur Protestantse Kerk Den Haag

Vertraagde besluitvorming

Notitie voor AK d.d. 17 april 2023

1. De in december 2022 beoogde besluitvormende vergadering van 6 maart 2023 liet een fors verschil van mening zien tussen enerzijds de wijkkerkenraad Zuidwest en anderzijds de andere wijkgemeenten. Het is niet raadzaam om via een meerderheidsbesluit in de AK een oplossing te forceren. Het is evenmin wenselijk om de voorstellen terug te nemen. We zullen de impasse samen onder ogen moeten zien en samen zoeken naar een modus om verder te gaan. In deze notitie formuleer ik de punten die m.i. op de achtergrond de toon zetten.
2. De classispredikant – ds. Julia van Rijn – is bereid om een gesprek tussen een delegatie van Zuidwest en een delegatie van de Algemene Kerkenraad te leiden. Dit gesprek zal zich nog niet richten op het onderhandelen over zakelijke compromissen binnen de kaders van de concepten van ‘mozaïek van kerkplekken’ en ‘maatwerk voor een wijkgemeente’. Dat komt later wel. Eerst gaat het om de vragen rond visie op de kerkelijke presentie in Den Haag en de notie uit de beleidsvisie 2016-2020²:
Vertrouwen wordt uitgedrukt in een toenemende mate van zelfstandigheid voor wijkgemeenten om lokale ideeën uit te werken. We zoeken naar vormen om financieel een balans te creëren tussen zelfstandigheid en solidariteit van de wijkgemeenten.
3. De aanleiding tot het proces rond de financiën van de Protestantse Kerk Den Haag is tweeledig. We veronderstellen – ten eerste - dat ‘christelijke presentie’ in Den Haag van waarde is, niet alleen voor de mensen die zich enigerlei wijze betrokken voelen bij het christendom (gedenken & verwachten; vieren, leren en dienen) maar ook voor de Haagse samenleving in al haar verscheidenheid. Dit ‘van waarde zijn’ strekt zich ook uit naar de toekomst. Tegelijkertijd – ten tweede – zien we dat de klassieke vormen van presentie onder druk staan³. De vaste lasten (gekoppeld aan gebouwen, predikantsformatie en werknemers) nemen toe, terwijl de baten (vrijwillige bijdragen) afnemen. De leeftijdsopbouw is ongunstig, om het maar voorzichtig te stellen. Mede door gebrek aan bekwaam ambts- en taakdragers dreigen er vroeg of laat gaten te vallen. Enerzijds een positieve impuls (het doorgeven van wat van waarde is) en anderzijds een negatieve impuls (vrees voor escalerende tekorten i.c.m. vacatures en overbelaste ambts- en taakdragers).
4. De waarde zetelt uiteindelijk niet in de vorm, dus de organisatorische gestalte van de protestantse kerk. Natuurlijk, waar die – veerkrachtig - gehandhaafd kan worden is meegenomen. Dat verdient ook de ruimte. Maar tegelijkertijd zal gezocht worden naar andere – lichtere en misschien ook wel vluchtiger – gestalten. Ook dat ongewisse transitieproces zal ruimte dienen te krijgen. Het tijdelijk en beheerst interen op de reserves en het vernieuwde fonds zijn bedoeld als instrumenten.
5. Wat betreft de kerkelijke presentie heeft de AK in zijn beleidsvisie de beweging doorgezet van één gemeente met meerdere wijkgemeenten naar één gemeente met een mozaïek van kerkplekken⁴. We zien dit als een organische ontwikkeling, dus geen stappenplan, einddoel of dwang. Binnen dit kader kunnen wijkkerkenraden streven naar de eigen continuïteit als wijkgemeente. De open vraag is wel wat de veerkracht van een wijkgemeente (of kerkplek) is. Hierbij gaat het niet alleen om de financiële exploitatie, maar juist en vooral om voldoende kader (inclusief ambtsdragers), voldoende deelname aan de activiteiten (inclusief eredienst) en de presentie in de buurt, wijk of stad. Lastige criteria, die ook lastig in beeld zijn te brengen, maar die we wel dienen te verwoorden en onder ogen te zien. De veerkracht scan is een hulpmiddel om de situatie te verwoorden, om van elkaar te leren en – dat ook – een informatiebron bij lastige besluiten. Leidend is de vraag hoe en waar we als protestantse kerk present kunnen en willen zijn. Het vergrote fonds biedt (tijdelijk) de middelen om deze presentie te versterken.
6. Wat betreft verhouding tussen de Protestantse Kerk Den Haag als geheel (‘centraal’) enerzijds en de afzonderlijke kerkplekken (wijkgemeenten) geldt onverminderd het subsidiariteitsbeginsel. Kort samengevat: de besluitvorming vindt zo dicht mogelijk plaats op het niveau die te maken hebben met de gevolgen van de besluiten. Maar als sluitstuk van het opstellen van de begrotingen en jaarrekeningen is het de AK die deze stukken vaststelt. In deze processen spelen wijkkraden, wijkkerkenraden, colleges, commissies en het KB hun eigen rollen. Dat is een delicate rolverdeling, waarin deskundigheid en professionaliteit (KB, Stek) onbedoeld machtsfactoren kunnen zijn. Wellicht kunnen we de positie van de wijkgemeenten en kerkplekken versterken in de plaatselijke regeling.
7. Mijn inzet als voorzitter is ten eerste de huidige situatie onder ogen te zien, zowel als bedreiging als als mogelijkheden. Ten tweede samen een geloofwaardige weg te zoeken, dus stappen te zetten zonder exact te weten hoe en waar we over enkele decennia zijn.
8. Eerste voorstel voor de AK gespreksdelegatie: Erika van Gemerden, Jan Boer, Hans Bergwerff, Marleen Otoide, Leonne Zwaal en David Renkema. Een eventueel vervolggesprek over de praktische consequenties zou – ten dele - een andere delegatie samengesteld kunnen worden met in ieder geval Bram van Dam.

David Renkema

6 april 2023

² De betreffende paragraaf is niet herhaald in de beleidsvisie 2021-2025, maar is daarmee zeker niet afgewezen.

³ Mijn beeld is dat bij voortgaande trends en met handhaving van de bestaande gebouwen en formaties over enkele jaren geen van de huidige wijkgemeenten in staat zal zijn om een sluitende begroting te realiseren.

⁴ De wijkgemeente Zuidwest kent binnen deze terminologie ook meerdere kerkplekken onder de verantwoordelijkheid van één wijkkerkenraad.